

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi

Journal of Turkish Language and Literature

Araştırma Makalesi | Research Article

🔓 Açık Erişim | Open Access

Kemalpaşazâde'nin Teşbîhât Risalesi

Kemalpaşazâde's Treatise on Simile

Sercan Kadaş¹

¹ Millî Eğitim Bakanlığı, Van, Türkiye

Öz

Kemalpaşazâde 15-16. yüzyılda yaşamış; tarih, edebiyat, hukuk, belâgat, İslâmî ilimler gibi farklı alanlarda çok sayıda eser kaleme almış, âlim bir sanatçıdır. Eserlerini Arapça, Farsça ve Türkçe kaleme alan sanatçının belâgat sahasındaki bilinen eserleri Arapçadır. Eserlerinin tamamına henüz ulaşılmadığı değerlendirilen Kemalpaşazâde'nin teşbih sanatını konu alan *Teşbîhât* adlı bir risalesi Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler Koleksiyonu'nda muhafaza edilen bir mecmuada bulunmaktadır. Âşığın gönlünün temele alınarak benzetmelerinin alt başlık ve örnek beyitlerle kısaca açıklandığı risale hakkında herhangi bir kaynaktan bilgi bulunmamaktadır. Risale metnindeki örnek şiirlerin Kemalpaşazâde'nin eserleri ile *Ahmed Paşa Dîvânı* ve Ali Şîr Nevayî'nin divanlarından seçildiği tespit edilmiştir. Çalışmada risalenin Kemalpaşazâde'ye aidiyeti hakkında yapılan araştırmalara dair çıkarımlara yer verilmiştir. Ayrıca risale, yöntem ve içerik bakımından incelenerek çeviri yazı ve tıpkıbasım ile sunulmuştur.

Abstract

Kemalpaşazâde was a versatile, talented, and knowledgeable scholar who lived during the 15th and 16th centuries. His real name was Şemseddin Ahmed, and he became widely known as Ibn Kemal or Kemalpaşazâde due to his grandfather, Kemâl Pasha, one of the viziers during the Fatih period. According to the historical sources, he wrote his works in the field of rhetoric in Arabic language. Although not all his contributions were well-known, a treatise titled *Teşbîhât*, which is focused on the art of simile, was found in a miscellany preserved in the Manuscripts Collection of the Turkish Republic Presidency of Religious Affairs Library. The existing literature has no information about the treatise, which briefly explains metaphors about the lover's heart using subheadings and sample couplets. The sample poems in the text are selected from the author's own works and the divans of Ahmed Pasha and Ali Şîr Nevayî. In this study, we included the inferences regarding our research on whether the treatise belongs to Kemalpaşazâde. Furthermore, we examined the methodology and content of the treatise and presented a translated version along with the facsimile.

Anahtar Kelimeler

Klasik Türk Edebiyatı • Kemalpaşazâde • Teşbîhât • teşbih • belâgat

Keywords

Classical Turkish Literature • Kemalpaşazâde • Teşbîhât • simile • rhetoric

“ Atıf | Citation: Kadaş, Sercan. "Kemalpaşazâde'nin Teşbîhât Risalesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi–Journal of Turkish Language and Literature* 65, no. 2 (2025): 357-378. <https://doi.org/10.26650/TUDED2025-1621683>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Kadaş, S.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Sercan Kadaş sercankadas@yahoo.com

Extended Abstract

Kemalpaşazâde, an important scholar of the 16th century Ottoman literature, wrote more than 200 works in different languages and fields. It has been determined that these works include his Turkish rhetoric treatise, which has not been the subject of any study yet. In our study, we first introduced Kemalpaşazâde's treatise and the manuscript in which it was included. The *Smile* is archived at the Presidency of Religious Affairs Library, Manuscripts Collection, archive number 3289, pages 67b-69b of a journal. The treatise is the fourth work written in the journal. The titles in the treatise, which is otherwise written in divani calligraphy and black ink, are in red ink. The copying date of the *Smile* treatise is 1098/1687 according to the library record.

No information about the *Smile* treatise could be found in any of the sources about Kemalpaşazâde. For this reason, it was investigated whether the *Smile* treatise was actually written by Kemalpaşazâde. Accordingly, it was observed that the tendency of not providing the author's pseudonym/name in the work, as in the poems in the *Dîvân of Kemalpaşazâde*, is also adopted in the sample poems in the treatise. In addition, no suspicious data were found in the works examined using the scanning-witnessing method. Thus, it was concluded that the above-mentioned evidence strengthens the notion that the treatise was authored by Kemalpaşazâde. The treatise on tesbihat contained brief explanations about the elements of simile and provided a sample couplet; it had no introduction or epilogue section. The order of the simile elements in the text was taken into account in terms of the relationship of the elements with each other. The author has adopted a method that aims to present the elements that share similarity with the lover's heart on which she bases her work, and other elements to which these elements are related, through analogies. The rhyming explanatory sentences in the treatise, based on poetic expressions, are generally composed of similar expressions with sample couplets. The elements of analogy that form the subheadings of the treatise are chosen from two different groups: people and natural beings. The persons include *Ferhâd*, *Şâvur*, *Mansûr*, *Mecnûn*. Attributes of persons: *dîvâne*, *pîr*, *sultân*, *gedâ*, *kalender*. The natural beings include *murg*, *murgzâr*, *bûlbûl*, *deryâ*, *sadeğ*, *güher*, *kân*, *gûlzâr*, *sebzezâr*, *lâlezâr*, *gûl*.

The first rhetoric books in Turkish literature were written in Arabic. It is estimated that the first Turkish rhetoric books were written after the 16th century. The work of Sheikh Ahmed el-Berdahî titled *Kitâb Câmi'i Envâ'i'l-edebe'l-Fârisî* (907/1502) and the work of Muslihuddin Mustafa Surûrî titled *Bahru'l-ma'ârif* (956/1549) are the first examples of rhetoric works in Turkish literature. The book titled *Miftâhü't-teşbih* by Kalkandelenli Mu'îdî (?-953/1546?), the publication date of which is unknown, is distinguished from the works mentioned earlier because it deals with the art of tasbih. The author stated in the epilogue of *Miftâhu't-teşbih* that no similar work had been written in Turkish, and that after its publication, different authors started to write works on the same subject. The treatise on *Simile* is similar to *Miftâhü't-teşbih* in that it deals with the art of tashbih. Considering that the time period in which Kemalpaşazâde wrote his works was the 16th century, it can be posited that *Smile* is among the first examples of rhetoric in Turkish literature.

The fact that the treatise, whose translated text is given provided, is among the first works in the field of rhetoric written in the Ottoman Empire in the 16th century increases its value. It is hoped that the this article will contribute to the studies to beresearch that will be conducted on Kemalpaşazâde's literary personality and art of simile.

Giriş

Arapça *benzer* anlamındaki *şebek* kökünden türeyen teşbih, *benzetmek* anlamına gelen bir belâgat terimidir. Aralarında mecaz ya da gerçeklik bakımından ilgi bulunduğu varsayılan şeyleri birbirine benzetmek biçiminde tanımlanabilen teşbih, belâgat sahasını oluşturan üç ilimden biri olan beyânın temel konularından biridir.¹ Teşbih, erken dönemden itibaren Arap dili ve belâgat âlimlerinin ilgisini çekmiştir. Basra dil ekolünün kurucularından Müberred (ö. 285/901); *el-Kâmil-fi'l-Edeb* adlı eserinde teşbihi ilk kez müstakil bir terim olarak ele almış, türlerine göre tasnif etmiş; teşbihin edebî yönünü değerlendirmiştir. Belâgat ekollerinden Kelâmî-Meşârika'ya mensup âlimlerden Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078-1079)'nin *Esrârü'l-Belâga*, Ebû Ya'kub Yûsuf es-Sekkâkî (ö. 626/1229)'nin *Miftahu'l-'Ulûm* ve Hatîb el-Kazvî'nî (ö. 739/1338)'nin

¹Teşbih, Türkçe belagat kitaplarında "benzetme"nin yanı sıra "ortak etme" ve "ortaklık gösterme" biçiminde de tanımlanmıştır. Kazvî'nî'den hareketle yapılan "ortaklık gösterme" tanımı; teşbihin tüm fertlerini içerdiği, teşbihe benzeyen kullanımları dışarıda bıraktığından daha kapsamlıdır. Bk. Ahmet Zahid Demirciler, "Belagat Kitaplarında Teşbihin Tanımı", 9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı içinde, ed. Feryal Korkmaz (İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 2023), 365, 376.

Telhîsü'l-Miftâh adlı eserindeki tanım, tahlil ve tasniflerle sistemleştirilen teşbih; belâğatin ve beyân ilminin temel konularından biri hâline gelmiştir.² Belâgat ve teşbihin Farsçada gelişimi ise Arapça eserlerden sonra olmuştur. Farsça ilk belâgat eseri, Muhammed b. Ömer er-Râduyânî'nin kaleme aldığı *Tercümânü'l-Belâga*'dır. Bu eserin etkisiyle yazılan Reşidüddîn Vatvat'ın *Hadâyîku's-Sihr*'i Türkçe belâgat eserlerini de etkilemiştir.³

Teşbihi, belâgat sahasının yukarıda verilen temel eserlerinden farklı bir anlayışla müstakil olarak konu alan eserler de kaleme alınmıştır. Şerefüddîn Râmî (ö. 795/1393?)'nin *Enîsü'l-Uşşâk* adlı kitabı, bu nitelikteki eserlerden ilki ve kendisinden sonra yazılan eserlerin modeli, kaynağı olduğu için önem taşımaktadır. Kütbî İznîkî (ö. 927/1520-1521)'nin *Heves-nâme'si* ve Mu'îdî (ö. 994/1585-1586)'nin *Miftâhü't-Teşbih*'i Anadolu sahasında *Enîsü'l-Uşşâk*'ın etkisiyle yazılan müstakil eserlerdir. Ayrıca Gelibolulu Muslihüddin Mustafa Surûrî (ö. 969/1562)'nin *Bahrü'l-Ma'ârif* adlı kitabının üçüncü bölümü, bu eserin genişletilmiş bir tercümesi niteliğindedir.⁴ Şerîfî'nin *Hadîkatü'l-Fünûn* adlı kitabının birinci bölümü, *Enîsü'l-Uşşâk*'ın tercümesidir. Sevgilinin güzellik unsurlarına ait teşbihlerin derlenen örneklerle açıklandığı bu eserler, şiire yeni başlayanlara ve şiir okuyanlara kılavuzluk yapma amacı taşımaktaydı.⁵

Osmanlı Devleti'nin tanınmış âlim ve ediplerinden Kemalpaşazâde (ö. 940/1526), belâgat ilminin çeşitli konularını Arapça kaleme aldığı risalelerde incelemiştir.⁶ Yazarın bir mecmuada tespit edilen *Teşbihât* adlı yeni bir risalesi, gönlün teşbih edildiği unsurlarla ilgili klasik Türk şiirinden hareketle yapılan sanatkârane açıklamalar ve verilen örnekleri ihtiva etmektedir. Eserlerini 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın ilk yarısında hazırlayan Kemalpaşazâde'nin *Teşbihât*'ı; teşbih konusunu müstakil olarak işleyen, *Enîsü'l-Uşşâk* çizgisindeki eserleri anımsatmaktadır.⁷

Çalışmada *Teşbihât* risalesinin Kemalpaşazâde'ye aidiyetini belirlemek amacıyla yapılan araştırmaların sonuçları; eserin yöntem, içerik yönünden incelenmesi, klasik Türk edebiyatındaki yerinin belirlenmesi ve çeviri yazılı metnin sunulması amaçlanmıştır. Makalenin ekler bölümünde *Teşbihât*'ın tıpkıbasımı bulunmaktadır.

1. Teşbihât Risalesi ve Bulunduğu Mecmuanın Tanıtımı

Teşbihât; Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler Koleksiyonu, 3289 arşiv numaralı mecmuanın 67b-69b yaprakları arasında bulunmaktadır. Risale, mecmuaya kaydedilen dördüncü eserdir. Mecmuada Kemalpaşazâde'ye ait beş risale -*Risâle-i Yâ'îye* (1a-11b), *Dekâiku'l-hakâ'ik* (13a-65b), *Şerhu Istilâhât-ı Dîvân-ı Hâfız Şîrâzî* (66a-67a), *Teşbihât* (67b-69b), *Risâle fi 'ilmi'l-kâfiye* (75a-85b)- ve kıtalar (86a-93b) ile Molla Câmî'ye ait bir risale -*Şerhu Istilâhât-ı Sûfiyye* (69b-72a)- bulunmaktadır. Kahverengi şemseli deri ciltli, 21 satırlı, cetvelsiz ve 210x140 mm, 130x70 mm ölçülerindeki 93 yapraktan oluşan mecmuada

²İsmail Durmuş, "Teşbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 04, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 553; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belâgat Ekolleri ve Anadolu Belâgat Çalışmaları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 8 (1988): 117, 118.

³M. A. Yekta Saraç, "Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat", *Türk Edebiyatı Tarihi* içinde, ed. Talat Sait Halman ve Osman Horata (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007), 350.

⁴Şerefüddîn Râmî (ö. 795/1393?)'nin *Enîsü'l-Uşşâk*'ı ve Anadolu sahasında bu eserin etkisiyle yazılmış eserler hakkında şu akademik çalışmalar yapılmıştır: Şerafettin Rami, *Enîsü'l-Uşşâk (Klasik Doğu Edebiyatlarında Sevgiliyle İlgili Mazmunlar)*, çev. Turgut Karabey, Numan Külekçi, Habib İdris (Ecdad Yayınları, 1994); Mazlum Özkan, "İznîkî Kutbî'nin Heves-nâme'si Üzerine Bir İnceleme" (Yüksek Lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2019), Ulusal Tez Merkezi (602150); Yakup Şafak, "Surûrî'nin Bahrü'l-Ma'ârif'i ve Enîsü'l-Uşşâk ile Mukayesesi" (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1991), Ulusal Tez Merkezi (367347); İsmail E. Erünsal, "Mu'îdî'nin Miftâhü't-Teşbih'i", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 7-8, no.7-8 (1988): 215-272; Mücahit Kaçar, *Hadîkatü'l-Fünûn, Türkçe Te'lif Edilmiş Bir Belâgat Kitabı* (Okur Akademi, 2012).

⁵Muhittin Eliaçık, "Bayvera Devlet Kütüphanesinde Mahbuba Ait Benzetme Lafızlarını Açıklayan Bir Risale", *İlmî Araştırmalar*, no.25 (2008): 58. Yazar, bu makalede tanıtılan yazarı belli olmayan risalenin Mu'îdî'nin *Miftâhü't-Teşbih*'inin intihali ile yazıldığını tespit etmiştir. Bk. Muhittin Eliaçık, "Bayvera Devlet Kütüphanesinde Mahbubun Sıfatlarına Dair Risale Miftâhü't-Teşbih'ten İntihal mi", *İlmî Araştırmalar*, no.21 (2009): 239-280.

⁶Kemâl Paşazâde, belâğatin meânî, beyân ve bedî ilim dallarına dair 24 risale kaleme almıştır. Bk. Musa Alak, "Kemalpaşazâde'nin Şerhu Tağyirî'l-Miftâh Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili" (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2009), 170-180, Ulusal Tez Merkezi (241253); Hasan Taşdelen, "Kemal Paşazâde, Hayatı, Eserleri ve Belâgatla İlgili Görüşleri" (Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 1995), 147, Ulusal Tez Merkezi (42980).

⁷Anadolu sahasındaki ilk Türkçe belâgat eserleri, 15. yüzyılın sonunda kaleme alınmıştır. Bk. Mücahit Kaçar, "17. Yüzyıl Anadolu Sahası Türkçe Belâgat Çalışmalarında Yapısal Dönüşüm ve Telhîsü'l-Miftâh Etkisi", *17. Yüzyıl Işığında Osmanlı* içinde, ed. Hanife Koncu ve Nuri Seçgin (Dün Bugün Yarın, 2022), 420.

krem renkli filigranlı kâğıt kullanılmıştır. Mecmuadaki metinler siyah mürekkeple; divani ve nestalik hatla kaleme alınmıştır. Konu ve bölüm başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Yazmanın dikişleri gevşemiş, formları ayrılmaya yüz tutmuştur. Son bölümlerde, özellikle 73. varaktan sonra nemden kaynaklı bozulma ve mürekkepte dağılmalar gözlenmektedir. İç kapakları sonradan kahverengi kâğıtla kaplanmıştır. 1a'da Balıkesir Müftülüğü ve Diyanet İşleri Başkanlığı kütüphanelerine ait mühür ve kayıt numaraları; Cüneyd, İbrahim ve Deli Birader'a ait beyitler ile mecmuadaki bazı risalelerin adları yer almaktadır. Mecmuada iki istinsah kaydı bulunmaktadır: İlk risale olan *Risâle-i Yâ'îye*'nin sonuna Ahmed adlı kâtip tarafından yazılan kayıta 955/1548-1549 yılı; *Şerhü Istılâhât-ı Dîvân-ı Hâfiz Şîrâzî* risalesinin sonuna isim yazılmadan düşürülen kayıta Rebî'ülevvel 1098 [Ocak-Şubat 1687] tarihi bulunmaktadır.

Teşbihât risalesinin istinsah tarihi, kütüphane kaydına göre Rebî'ülevvel 1098 [Ocak-Şubat 1687]'dir. Anılan tarih, önceki risalenin ferâğ kaydındaki istinsah tarihinden hareketle verilmiştir. Risalenin başlığı metinde kullanılan kalemle “Teşbihâtü'l-Mevlânâ Kemâl Paşa-zâde Kıddise Sırruhu” biçiminde yazılmıştır. Metinde yapılan bir düzeltme ve ekleme de aynı kaleme aittir: *Pîr* başlığındaki “hevâda” sözcüğü, harflerin yazımındaki yanlış sebebiyle düzeltilerek 68a sayfa kenarına yazılmıştır. *Sade*f benzetme unsuru, 68b sayfa kenarına sahh rumuzu ile eklenmiştir.

2. Teşbihât Risalesinin Kemalpaşazâde'ye Aidiyeti Hakkında

Kemalpaşazâde'nin eserlerini konu edinen kaynakların hiçbirinde *Teşbihât* risalesi hakkında bilgi bulunmamaktadır.⁸ Taranan kütüphane katalogları ve dijital veri tabanlarında da esere dair bir kayda ulaşılamamıştır.⁹ Ünîk/tek yazma niteliği taşıyan ve nisbet edilen müellifinin vefatından sonra istinsah edilen bir mecmuada bulunan risalenin bilinmemesi, dolaşıma girerek çoğaltılmaması ile ilgili bazı varsayımlar şöyledir:

-Yazma eser kütüphanelerindeki eserlerin, özellikle mecmuaların, tasnif ve derleme süreci devam etmektedir.

-Velut bir âlim olan Kemalpaşazâde'nin kitap ve risalelerinin tamamını içeren bir kayıt biyografik kaynaklarda bulunmamaktadır. Ayrıca el yazısı eserlerinin pek azı kütüphanelerde tespit edilebilmektedir. *Sicill-i Osmânî*'de bulunan bir bilgiye göre Kemalpaşazâde'ye ait el yazısı eserler, Kadı Hasan Bey (ö. 984/1576) tarafından toplanmıştır.¹⁰ Kemalpaşazâde'nin az sayıda el yazısı eserinin kütüphanelerde bulunması, Hasan Bey'in kişisel kütüphanesindeki kitapların kaybolmasıyla açıklanabilir.¹¹ Bu bilgi, Kemalpaşazâde'ye ait tek/sınırlı sayıda nüshası olan eserleri de gündeme getirmektedir.

Yazma eserin aidiyetini belirleme/kesinleştirme, metin tenkidinin ilk aşamasında yapılan en önemli çalışmalardan biridir. Aidiyet belirleme çalışmasında eserin detaylı bir iç ve dış tenkide tabi tutulması beklenir. Bu düşünceyle ilk kez tanıtılan ve tek nüshası tespit edilen *Teşbihât*'ın velut bir âlim olduğu bilinen müellife nisbet edilmiş olabileceği de göz önünde bulundurularak aidiyet belirleme çalışması yürütülmüştür. Kemalpaşazâde'nin neşredilen eserlerinin tamamı içerik ve üslup özellikleri öncelenerek detaylı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Ayrıca tarama-tanımlama yöntemi¹² ile çok sayıda eser taranmıştır. Buna göre risalenin aidiyeti ile ilgili yapılan araştırmalarda şu verilere ulaşılmıştır:

⁸Cemil Beg el-Azm, *Ukûdu'l-Cevher fî terâcimi men Lehüm Hamsûne Tasnîfen fe-mietü fe-Ekser* (el-Matbaatü'l-Ehliyye, 1326), 217-226; İlyas Çelebi, “Kemâl Paşazâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 25, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 245-247; Muammer Sarıkaya, “Kemal Paşa-zâde'nin Yabancı Kelimelerin Arapçalaştırılması ve Dil Hataları Konusunda İzlediği Yöntem” (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2004), 328-354, Ulusal Tez Merkezi (146610); Nihal Atsız, “Kemal Paşa-oğlu'nun Eserleri”, *Şarkiyat Mecmuası*, no. 6 (1966): 75-112; no. 7 (1972): 83-135.

⁹Kemalpaşazâde'nin özellikle risale biçimindeki eserlerinin kaynaklarda ve kütüphanelerde farklı adlarla kaydedildiği bilinmektedir. Bu durum, incelenen risalenin de farklı bir adla bulunabileceğini akla getirmektedir.

¹⁰Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Yay. Haz. Nuri Akbayar, c. II (Kültür Bakanlığı; Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 122.

¹¹Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok (Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 70; Sarıkaya, “Kemal Paşa-zâde'nin Yabancı Kelimelerin Arapçalaştırılması ve Dil Hataları Konusunda İzlediği Yöntem”, 74.

¹²Bu yöntemle göre yazma eser; Turnitin, İthenticate, Lehediz, İntihal.net gibi tarama programları aracılığıyla taranmakta; ayrıca pdf ve word hâlindeki divânlar, mecmualar, tezkiirelerde incelemeler yapılmaktadır. Bk. Enes İlhan, “Necâtî Örneğinde Şiir Mecmualarında Yer Alan Bilinmeyen Şiirlerin Aidiyetine Dair Yöntem Teklifi”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 8, no.1 (2023): 191-226.

-Teşbihât'ın konu, muhteva ve üslup özellikleri Kemalpaşazâde'ye aidiyetini mümkün kılmaktadır. Zira Teşbihât'ta, müellifin farklı risalelerinde de ele aldığı edebî sanatlardan biri konu edilmiştir.¹³ Ayrıca risaledeki manzum ifadelerin sunulmuş yöntemi ile Kemalpaşazâde'nin neşredilen *Dîvân*'ındaki şiiirlerin ortak bir özelliği, risalenin aidiyetini belirleme çalışmasının geliştirilmesinde kayda değer bir katkı sağlamaktadır. Kemalpaşazâde şiiirlerinde mahlas kullanmamıştır.¹⁴ Teşbihât'ta Ali Şîr Nevâyî¹⁵ ve Ahmed Paşa'nın¹⁶ şiiirlerinden alıntılanan dört örnek beyit, "Mîr Alî Şîr Nevâyî/ Ahmed Paşa dimişdür" biçiminde şairlerin adları belirtilerek sunulmuştur. *Kemalpaşazâde Dîvânı*'nda tespit edilen dokuz beytin açıklamalarında ise "nite kim dimişlerdür, dirler, şâir dimişdür, şuârâ dimişlerdür" ifadeleriyle şairi belirsizleştirme yoluna gidilmiştir.¹⁷ Teşbihât ve *Dîvân*'daki şiiirlerde tespit edilen bu ortak yaklaşım tarzı, risalenin yazarının Kemalpaşazâde olduğu yargısının delillendirilmesi için en güçlü tanık olarak değerlendirilmektedir. Eserde alıntılanan şairlerin müellif Kemalpaşazâde ile aynı dönemde yaşamış olmaları, bu metinlerin Kemalpaşazâde'nin biyografisiyle tarihsel açıdan örtüştüğünü ve metnin içeriğine tarihsel bir tutarlılık kazandırdığını göstermektedir.

-Tarama-tanımlama yöntemine göre incelenen edebî eser ve mecmuaların hiçbirinde Teşbihât risalesinin farklı bir müellif tarafından yazıldığına dair veriye rastlanmamıştır.

İncelenen eserin iç ve dış tenkidinden ulaşılan bulgular, Kemalpaşazâde'ye ait olduğu fikrini desteklemektedir.

3. Risalenin Yöntemi

Eserde kullanılan yöntemin belirlenmesi için teşbih unsurlarının açıklama; tertip ve tasnif edilmesinde benimsenen usuller analiz edilmiştir. Bu başlıkta yapılan incelemelerden ulaşılan veriler, müellifin konuya yaklaşımındaki özgünlüğü göstermektedir.

Mukaddime ve hatime bölümlerinin bulunmadığı Teşbihât risalesi, üç aşamadan oluşan sade bir yöntem ile hazırlanmıştır: Benzetme unsurunun başlıkla belirtilmesi, başlığın alt bölümünde şiiire özgü ifadelerle kurulmuş birkaç cümle ile teşbihin âşığın gönlüyle ilişkisinin açıklanması ve bir örnek beytin verilmesi.¹⁸

Müellif, metnin merkezine aldığı âşığın gönlü ile benzerlik ilgisi olan unsurların açıklama ve örneklemelerini de farklı benzetmelerle sunan bir yöntem benimsemiştir. Metnin temel bölümleri arasında uyumu artıran bu yöntem, eserin edebî yönden zengin bir yapıya kavuşmasına katkı sağlamaktadır. Teşbihât risalesinde gönlün kendisine benzetildiği unsurlar ile bu unsurların açıklama ve örneklemelerinde yapılan benzetmelerden bazıları şunlardır:¹⁹

¹³Kemalpaşazâde, belâgat sahasının beyân ilim dalına dair 9 risale kaleme almıştır. Bu risalelerinde kinâye, istiâre, tazmîn, tağlîb, muşâkele, tevessu' ve mecaz türleri üzerinde durmuştur.

¹⁴*Dîvân*'daki bir kıtasında Kemâloğlu mahlasını kullanan şairin bi-mahlas olmasını Yekta Saraç, Arap edebiyatı etkisine bağlamaktadır. Bk. M. A. Yekta Saraç, *Kemâl Paşazâde Dîvân ve Diğer Şiiirler* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021), 27-28.

¹⁵Risaledeki üç benzetme unsuru ile ilgili örnek beyitler, Ali Şîr Nevâyî'nin şiiirlerinden seçilmiştir. Ferhâd benzetme unsuruna ait beyit, *Nevâdirü's-şebâb* adlı divandaki bir gazelde bulunmaktadır. Bk. M. Metin Karaörs, *Nevâdirü's-şebâb* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006), 264.

Mübâriz benzetme unsuruna ait beyit, *Garâ'ibü's-sığâr*'daki bir gazelde bulunmaktadır. Bk. Günay Kut, *Garâ'ibü's-sığâr: İnceleme-Karşılaştırmalı Metin* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003), 34.

Gül benzetme unsuruna ait beyit, *Bedâ'iyü'l-vasat*'taki bir gazelde bulunmaktadır. Bk. Türkay Kaya, "Ali Şîr Nevâyî Bedâ'iyü'l-vasat İnceleme-Metin-Dizin" (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1988), 152, Ulusal Tez Merkezi (10643).

¹⁶Güher benzetme unsuruna ait beyit, Ahmed Paşa'nın Fatih Sultan Mehmed'e sunduğu "la'l kasidesi"nde bulunmaktadır. Bk. Sercan Kadaş, "Ahmed Paşa Dîvânı: Tenkitli Metin-Bağlamalı Dizin ve İşlevsel Sözlük" (Doktora tezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2022), 217, Ulusal Tez Merkezi (769395).

¹⁷Metindeki on bir beyit, *Kemalpaşazâde Dîvânı*'nın tenkitli metninde bulunmamaktadır. Beyitlerin risale için müellif tarafından kaleme alındığı değerlendirilmektedir.

¹⁸Risalenin mensur bölümlerinde teşbihin temel unsurları arasındaki ilişkinin sebeplerinin şiiirsel ifadelerle açığa çıkarılması amaçlandığından "açıklama" ifadesi tercih edilmiştir. Bu bölümleri "mensur örnekler" olarak da değerlendirmek mümkündür.

¹⁹Kişiler ve doğadaki varlıklarla ilgili örnek benzetme unsurları sunulmuştur. Gönlün benzetme unsurlarıyla ilgisi, içerik bölümünde de değerlendirildiğinden bu listede tekrara düşmemek için verilmemiştir.

Tablo 1

Açıklama ve örnekleme bölümlerinde yapılan teşbihleri içeren tablo

Teşbihler	Açıklamadaki Teşbihler	Örneklemedeki Teşbihler
Ferhâd	'aşk bî-sütünü ğam tîşesi	peykân-mitîn 'ışk kanı-dâğ
Manşûr	şem'-'âşık	şac dârı nâr-ı ruhsâr
Dîvâne	perî-rüy çârsû-yı 'ışk rûsvâ-yı bâzâr diller-dîvâne	zûlf-i girih-gîr-zencîr
Mecnûn	gözleri âhûları	ğam kuşları 'ışk şahrâsı
Sultân	muḥâbbet külahı miḥnet taht-gâhı iklîm-i ḥayâl ğam sipâhı	
Ḳalender	ta'alluḳ libâsı ten palâsı reng-i heves-i jeng bend-i hevâ	
Murğ	Zûlf-i dil-dâr bendi gûl-zâr-ı ḥüsn	göñül murğı zûlf-duzağ Temâşâ-gâh-ı 'uşşâk- (sevgilinin) cemâli
Murğ-zâr	Bahâr-ı ḥüsn 'aşk şahrâsı ğam kuşları	ḥayâl kuşları

Teşbihât risalesinde benzetme unsurlarının sebeplerine ilişkin açıklamalar iki usul ile yapılmıştır. Muel-lifin benzetme unsurlarını örnek beyitte geçen bir sebebe bağlı olarak açıkladığı görülmektedir:

Teşbih	Teşbihin Sebebinin Beyitte Bulunması
Ferhâd	'Aceb Ferhâd irür Şîrîn lebûn yâdına göñlüm kim Aña peykânlaruñ mitîn ü 'ışkuñ kanı dâğ olmuş Bîr ḥusrev-i ḥübânûñ şîrîn lebi yâdına 'aşk bî-sütününde ğam tîşesin şalan muḥâbbet pîşe vü miḥnet ü endîşe göñül
Ḳalender-ḥâne	Reh-güzâr-ı 'aşkda dil bir ḳalender-ḥânedür Gözledür gözlerüm âb-ı zülâline tolu Şâh-ı râh-ı 'aşk üzerinde ğam misâfirlerine menzil-gâh olduğı i'tibârla

Bazı benzetme unsurlarının sebebi ise nesir bölümünde müellif tarafından açıklanmaktadır:

Teşbih	Teşbihin Sebebinin Nesirde Bulunması
Manşûr	Şem'-vâr baş ortaya koyup 'aşk sırrın fâş itdüğü çün Evvel aşdılar şacı dârında dil Manşûr'ını Nâr-ı ruhsârına soñra yaqdılar nûr itdiler
Mecnûn	göñül ki bir Leylî-veşûñ gözleri âhûları birle baş koşa biri gibi âdemden kaçup Kaldı ğam kuşlarınıñ içinde göñlüm güyiyâ 'ışk şahrâsında Mecnûn başına uşdı vühüş
Gedâ	Zûlf-i misk-âsâ ḥayâlin elinde 'aşâ idinüp kûy-ı yâre der-yüze-i vişâl itdüğü çün İster ki ḥâk-i pâyine yüz süre sen şehüñ Müşkil budur ki ḥâlini bilmez gedâ göñül

Müellif, benzetme unsurlarının açıklamalarında *tasviri*, bir anlatım biçimi/yöntemi olarak sıklıkla tercih etmiştir. Metindeki edebî tasvir, sevgilinin güzellik unsurları ya da âşğın kendisinden kaynaklanan hâllerin gönlündeki tesirini görünür kılmaya; benzetme unsurlarının kullanılma sebeplerini okuyucuya çarpıcı bir anlatımla aktarma işlevinde kullanılmıştır.

Açıklamalarda başvuru edebî tasvir yönteminin *pîr* benzetme unsurundaki uygulama biçimi şöyledir:²⁰

Bir nev-cevânûn 'aşğı hânkâhında şeyh olup tarîk-i hevâda muhtedâ olan gönüllere gül-zâr-ı hüsni seyre çıkdukca nigâr-ı gül-izârûn zülf-i girih-gîri 'aşasına ittikâ itdüğü sebebeden pîr dirler (Gönül, genç bir güzelin aşkının tekkesinde şeyh olarak aşk yolunun rehberi olur; sevgilinin güzelliğini seyre çıkarken saçının esasına dayanır. Bu durum gönle pîr denmesine neden olur.)

Teşbih, *teşhis*, *somutlama*: Aşk tekkeye, arzu, istek yola, tarikata, sevgilinin güzelliği gül bahçesine, yüzü güle, saçının ucu asaya benzetilerek *teşbih*; gönlün şeyh olması, sevgilinin yüzünü seyre çıkması ve saç esasına dayanması ile aynı zamanda *teşhis* yapılmıştır. Gönül, aşk, arzu, istek, güzellik *somutlama* yapılan sözcüklerdir.

Soyut bir varlık olan gönül, **kişileştirme** ve **teşbihlerle somut bir varlık** hâline getirilmiştir. Tasvir edilebilen bir varlık olan gönlün, tahkiye unsurları -eylemler- aracılığıyla da *pîr* (benzetme unsuru) hâline gelişi aktarılmıştır. Bu yöntemde tasvir ve tahkiyenin asıl unsurları olan “gönül ve pîr”in yanında yardımcı unsurlar “âşğın manevi hâlleri (aşk, hevâ) ve sevgilinin güzellik unsurları (güzellik, saç, yüz)” önemli işlev üstlenmektedir; zira bu unsurlar somutlamanın ve görünürlüğün artmasına ve inanırılığın sağlanmasına zemin hazırlamaktadır.²¹

Müellifin *Teşbihât*'taki bütün unsurların açıklamalarında tespit edilen tasvir yaklaşımı ile ilgili belâgat âlimlerinin görüşlerine de yer vermek faydalı olacaktır: Rummânî (ö. 384/994), belâgattaki tasviri soyut bir anlamın gözle görülebilir bir şekle dönüştürülmesi olarak tanımlar. Ebû Hilâl Askerî (ö. 400/1009) somut olanı sağlayan tasvirin teşbihten daha önde olduğunu ifade eder.²² Bu görüşler ışığında *Teşbihât*'taki benzetme unsurlarının açıklamasında başvuru tasvirin belâgat sahasının “somutlayıcı” anlayışını da yansıttığı söylenebilir.

Benzetme unsurlarının metindeki *tertibinde* kelimelerin birbiriyle ilişkisi gözetilmiştir. Metinde önce kişiler ve kişilerin sıfatları; sonra tabiattaki varlıklarla ilgili teşbihler başlıklandırılarak açıklanmıştır. Kişiler ve sıfatlarla ilgili teşbihlerin sıralaması da tespit edilebilen ölçütlerle yapılmıştır. Örneğin *Ferhâd* ve *Şâvur* aynı mesnevinin kahramanlarıdır. *Mansûr*, *dîvâne*, *Mecnûn* sevgilinin güzellik unsurlarından zülûfle olan ilgilerine bağlı olarak art arda konu edilmiştir. Tabiattaki varlıklarla ilgili teşbihlerin metindeki tasnifinde *mekân* ölçütü dikkate alınmıştır. Teşbih unsurlarının tasnif, tertip ve sunuluşunda etkin olan ölçütlere dair çıkarımlar şöyledir:

²⁰Edebî tasvirin bütün teşbih unsurlarındaki uygulanış biçiminin açıklanması, farklı bir çalışmanın konusu olabilecek hacimdedir. Bu nedenle pîr benzetme unsurunda edebî tasvirin yöntem olarak kullanımı örneklendirilmiştir.

²¹Müellif, teşbihe ait unsurları tasvir ederken birleşik (mürekkep) teşbihi araç olarak kullanmıştır. Bk. Ahmet Zahid Demirciler, “Klasik Türk Şiirinde Teşbihin Basit Belirtili ve Birleşik Olarak Sınıflandırılması”, *DTCF Dergisi* 62, No. 1 (2022): 469-494; Mohammed Ali Shareef, “Su Kasidesi'nde Mürekkep Teşbihin Kullanımı”, *Türkoloji Dergisi* 23, no. 1 (2019): 140-149.

²²Fadime Kavak, “Kur'an'da Edebî Tasvir” (Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2008), 67, 68, Ulusal Tez Merkezi (231180).

4. Risalenin Konusu, Amacı, Kaynağı ve Klasik Türk Edebiyatındaki Yeri

Kemalpaşazâde, *Teşbîhât* risalesinde ele aldığı teşbih unsurlarını edebî bir dille ve şiirlerden getirdiği tanımlarla açıklamayı amaçlamıştır.²³ Risalede herhangi bir kaynak adı zikredilmemiştir ancak risalenin konusu ve konunun ele alınış biçimi edebî sanatlarla ilgili eserleri akla getirmektedir. Klasik Türk edebiyatının erken dönemlerinden itibaren -sayıları fazla olmasa da- edebî sanatlar ve teşbihi konu edinen eserler kaleme alınmıştır:²⁴ Ahmedî (ö. 815/1412-1413)'nin kaleme aldığı *Bedâyi'u'sihr fî Sanâyi'i's-Şi'r*²⁵'in

²³Müellifin belâğata dair yirmi dört risalesinde belâğatin *Telhîs*, *Mutavvel* ve *Miftâh* gibi temel eserlerini eleştirel bir bakış açısıyla ele aldığı, çeşitli konularına açıklık getirmeyi amaçladığı bilinmektedir. *Teşbîhât* risalesi; konusu, amacı, yöntemi ve kaynakları bakımında Kemalpaşazâde'nin belâğat sahasındaki eserlerinden ayrılmaktadır.

²⁴Bu bölümde öncelikle Anadolu sahasında edebî sanatlar ve teşbihi konu edinen eserler; konu ve kaynakları bakımından kısaca tanıtılacaktır.

edebî sanatları konu alan ilk eserler arasında olduğu değerlendirilmektedir. Farsça kaleme alınan eser, temel kaynağı olan Reşidüddin Vatvat'ın *Hadâyiku's-Sihr*'inin özet ve tadilinden ibarettir. Eserde Arapça ve Farsça karışık mukaddimeden sonra edebî sanatlar, Arapça-Farsça örnek beyitlerle Farsça açıklanmıştır. Teşbih, edebî sanatların on ikincisi olarak "Teşbihât" bölümünde ele alınmıştır. Şeyh Ahmed Bardahî'nin kaleme aldığı *Câmi'-i Envâ'ü'l-Edebî'l-Fârisî* (yazılış yılı 907/1502-1503), Anadolu sahasında edebî sanatlarla ilgili yazılan ilk Türkçe kitaptır. Eserin son bölümünde işlenen konulardan biri de edebî sanatlardır. "Hâzâ Beyânî't-Teşbihât" başlığında teşbih türleri ile ilgili kısa açıklamalar ve 7 Türkçe, 1 Arapça örnek beyit bulunmaktadır.²⁶ Ahmed Bardahî'nin edebî sanatları, *Hadâyiku's-Sihr*'e bağlı kalarak açıkladığı tespit edilmiştir.²⁷ Kutbî İznîkî, Farsça kaleme aldığı *Heves-nâme* (yazılış yılı 891/1486) adlı eserinde sevgilinin güzellik unsurlarını Şerefüddîn Râmî'nin *Enîsü'l-Uşşâk* adlı eserini örnek alarak açıklamıştır. Kutbî, Fars ve Arap şairlerinden getirdiği yeni örnek beyitlerle 7 farklı bab ekleyerek model aldığı eseri genişletmiştir.²⁸ 16. yüzyılda yazılan, ilk Türkçe belâgat kitapları arasında gösterilen Muslihüddin Mustafa Surûrî'nin *Bahru'l-Ma'ârif* (yazılış yılı 956/1549) adlı eserinin ikinci bölümünü oluşturan teşbih konusu, *Hadâyiku's-Sihr*'den yararlanarak hazırlanmıştır. Eserin "Teşbihât ve Enîsü'l-uşşâk" adlı üçüncü bölümü, sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilgili teşbih ve mecazlara ayrılmıştır. 28 babdan meydana gelen bu bölümde, kaynak olarak kullanılan *Enîsü'l-Uşşâk*'ın tertibine ana hatlarıyla uyularak ekleme ve çıkarmalar yapılmış; örnek beyitler Arapça, Farsça ve Türkçeden seçilmiştir.²⁹ 16. yüzyıl klasik Türk edebiyatının temsilcilerinden Kalkandelenli Mu'îdî'nin telif tarihi bilinmeyen *Miftâhü't-Teşbih* risalesi; *Enîsü'l-Uşşâk*'tan yararlanarak kaleme alınmış, müstakil eserlerden biridir. *Miftâhü't-Teşbih* risalesi de tertip, konunun işleniş biçimi ve içerik bakımından yenilikler taşımaktadır. Müellif, sevgilinin güzellik unsurlarını kaynak eserin tertip biçiminden farklı olarak sıralamış; iki yeni bâb eklemiş, eserdeki bütün örnekleri Türkçe şiirlerden seçmiştir.³⁰ 16. yüzyıl şairlerinden Şerîfî'nin *Hadîkatü'l-Fünûn* adlı belâgat kitabının birinci bölümü, *Enîsü'l-Uşşâk*'ın tercüme ve tashihine ayrılmıştır. Müellif, eserin tercümesinde kaynak esere tam olarak bağlı kalmış; sayfa kenarına yazdığı notlar ile *Enîsü'l-Uşşâk*'taki eksikleri tamamlamayı, yanlışları düzeltmeyi amaçlamıştır.³¹

Konunun sınırlarını aşmamak için ana hatlarıyla tanıtılan, klasik Türk edebiyatında 14 ve 16. yüzyıllar arasında edebî sanatlar ve teşbihi konu alan eserlerin kaynağının büyük ölçüde Farsça eserler -*Hadâyiku's-sihr*, *Enîsü'l-Uşşâk*- olduğu anlaşılmaktadır. Mu'îdî ve Surûrî, eserlerinde kendi tasarruflarını daha çok yansıtan yazarlar olarak öne çıkmaktadır.

Teşbihât risalesi, teşbih unsurlarının getirilen şiir örnekleriyle açıklanmasından dolayı Şerefüddîn Râmî'nin *Enîsü'l-Uşşâk*'ı ile yazma yöntemi bakımından benzerlik taşımaktadır. Fars dilinde de eserler kaleme alan müellifin bu eseri okumuş olması ve risalenin yazıma hazırlık aşamasında model alması muhtemeldir. Ancak iki eser arasındaki temel farklılık, *Teşbihât*'ta sadece âşğın gönlüne ait teşbihlerin; *Enîsü'l-Uşşâk*'ta ise sevgilinin güzellik unsurlarına ait teşbih ve mecazların konu edilmesidir. *Teşbihât*, müstakil olarak teşbihlerin konu edilmesi ve örnek beyitlerin yalnızca Türkçeden getirilmesi bakımından Mu'îdî'nin *Miftâhü't-Teşbih* risalesi ile benzer özelliklere sahiptir. Ayrıca iki sanatçı da teşbih olarak kullanılan bazı unsurlarla ilgili kendilerine ait beyitleri kullanmış, 15. yüzyılın önemli temsilcilerinden Ahmed Paşa'nın şiirlerinden örnek beyitler seçmiştir. Bu özellikler dışında eserler arasında ortak yön bulunmamaktadır. *Teşbihât*, teşbih türlerini sınıflama, açıklama ve örnekleme amacı taşımaz; bu sebeple Reşidüddin Vatvat'ın *Bedâyi'u'sihr fî Sanâyi'i's-Şîr* ve onun çizgisinde hazırlanmış klasik Türk edebiyatı eserlerinin tesiri *Teşbihât*'ta tespit edilememektedir. Sonuç olarak *Teşbihât*; konu, amaç ve yöntem bakımından benzer

²⁵ Ali Temizel, "Ahmedî'nin Farsça Eserleri" (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2002), 39-202, Ulusal Tez Merkezi (117555).

²⁶ Kâzım Yetiş, "XVI. Yüzyıl Başında Yazılmış Bir Kavaid-i Şiiriyeye Risalesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 29, (2000): 287, 288.

²⁷ Saraç, "Osmanlı Döneminde Belegat Çalışmaları", 330.

²⁸ Özkan, "İznikli Kutbî'nin Heves-nâme'si Üzerine Bir İnceleme", 12-15.

²⁹ Şafak, "Surûrî'nin Bahru'l-Ma'ârif'i ve Enîsü'l-Uşşâk ile Mukayesesi", 431-439.

³⁰ Erünsal, "Mu'îdî'nin Miftâhü't-Teşbih'i", 220, 221.

³¹ Kaçar, *Hadîkatü'l-Fünûn*, *Türkçe Te'lif Edilmiş Bir Belâgat Kitabı*, 27.

vasıflara sahip eserlerle doğrudan kaynaklık ilişkisi kurulamayan, pek çok yönden müellifinin tasarruflarını yansıtan, Türkçe telif bir eserdir.

5. Risalenin İçeriği

Teşbîhât risalesinin içeriğini oluşturan teşbihlerden bazıları, yöntem ve konu bakımından risale ile benzer özelliklere sahip *Enîsü'l-Uşşâk*, *Heves-nâme*, *Miftâhü't-Teşbîh*, *Bahru'l-Ma'ârif*, *Hadîkatü'l-Fünûn* gibi eserlerde de bulunmaktadır. Ancak müellif, teşbihlerle ilgili örnek beyitleri gönül çerçevesinde ele alarak açıkladığı için söz konusu eserlerden ayrılmıştır. Dolayısıyla *Teşbîhât*'taki benzetme unsurlarının hiçbiri, Türk ve Fars edebiyatında teşbih sanatını müstakil olarak konu alan eserlerle *içerik* bakımından ortak özellik göstermemektedir.

Teşbîhât risalesinin alt başlıklarını meydana getiren benzetme unsurları; kişiler ve doğadaki varlıklar olmak üzere iki farklı gruptan seçilmiştir. Bu ayırmada esas alınan ölçütler, eserin yönteminin açıklandığı başlıkta bulunmaktadır. Eserin içeriğini oluşturan teşbihler şunlardır:

Kişiler: *Ferhâd*, *Şâvur*, *Mansûr*, *Mecnûn*. Kişilerin sıfatları: *dîvâne*, *pîr*, *sultân*, *gedâ*, *kalender*. Doğadaki varlıklar: *murg*, *murgzâr*, *bûlbûl*, *deryâ*, *sadef*, *güher*, *kân*, *gûlzâr*, *sebzêâr*, *lâlezâr*, *gûl*.

Kemalpaşazâde'nin hazırladığı risalede gönülle ilişkisinden dolayı değerlendirdiği benzetme unsurlarıyla ilgili açıklamaları ve seçtiği örnek beyitlerdeki yaklaşımı özetle şöyledir:

5.1. Kişilerle İlgili Teşbihler

Ferhâd, sevgilinin tatlı dudağının uğruna aşk Bîsütûnu'nda gam külüngü ile endişe ve sıkıntı salan gönüllerin kendisine benzetilenidir. Müellif, benzetmenin sebebini örnek beyitte geçen “Şîrîn lebûn yâdına” ibaresinden alıntılar. Aşkın Bîsütûn, gamın külünk olarak tasavvurunda ise örnek beytin ikinci dizesinden geçen “peykân-mîtin; ‘ışk-dâğ” benzetmelerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Şâvur, bir güzellik hükümdarının yüzünü can levhasına resmedip Şîrîn'in su gibi olan güzelliğinin vasfını açık bir şekilde söyleyen gönüllerin kendisine benzetildiği kişidir. Müellif, kendisine ait bir gazelden alıntıldığı örnek beyitte Şîrîn'i lal taşıyla ilişkilendirir. Gönül ise lal taşı gibi olan Şîrîn'in sıfatlarını Hüsrev'e vasfedilen Şâvur'a benzetilir.

Mansûr, mum gibi başını ortaya koyup aşk sırrını açıkladığı için sevgilinin zülfünde asılan gönüllerin kendisine benzetilenidir. Örnek beyitte “aşk sırrın fâş itdüğü çün” ifadesi ile açıklama bölümünde verilen sebep bulunmamaktadır. Açıklama bölümündeki saçın asma eylemi ile ilgisine değinilmekte, sevgilinin yüzünün ateşinde yanıp nur olması imajına yer verilmektedir.

Dîvâne, peri yüzlü sevgilinin zülfünün ve güzelliğinin sevdasının zincirine bağlandığı için aşk çarşısında pazarın rezil rüsvası olan gönüllerin kendisine benzetildiği kişidir. Örnek beyitte gönül, sevgilinin saçının zinciri ile oynayan bir dîvâne tasavvuru ile bulunmaktadır.

Mecnûn, Leylâ'nın gözlerine benzeyen ahularla insanlardan kaçarak dağlara düşen gönlün kendisine benzetildiği kişidir. Örnek beyitte gönlün Mecnûn'un aşk sahrasında başına vahşi hayvanların üşüşmesi gibi gam kuşlarıyla kaldığı ifade edilmektedir.

Pîr, sevgilin güzelliğinin gül bahçesini seyre çıktığında onun zülfünün esasına dayandığı için bir genç güzelin aşkının tekkesinde şeyh olup aşk yolunun rehberi olan gönlün kendisine benzetilenidir. Örnek beyitte pîr benzetileninin açıklamadaki sebebi yakın ifadelerle bulunmaktadır: Gönül, asaya benzeyen zülfün aşk ayrılığının üzüntüsüyle pîr olarak sevgilinin yaşadığı yere varmaktadır.

Sultân; muhabbet külahını giyerek mihnet tahtına geçen, hayal iklimine üzüntü sipahını çekerek padişah olan gönüllerin kendisine benzetilenidir. Örnek beyitteki sultan tasavvuru, açıklama ile uyusmamaktadır. Beyte göre gönül; sevgili ile ilişkisini kesince aşkıdan kalender olan sultana benzemiştir.

Gönül, sevgilinin zülfünün miske benzeyen hayalini asa edinerek köyünde vuslat dilenciliği ettiği için *gedâya* benzemiştir. Örnek beyitte gönül, padişaha benzeyen sevgilinin eşliğine yüzünü sürmek isteyen *gedâ* olarak tasavvur edilmiştir. Gönlün beyit ve açıklamadaki anlamları farklıdır. *Gedâ*, beyitte *sultan-*

kul ilişkisi çerçevesinde; açıklamada ise elinde asa ile sevgilinin köyüne gitmek isteyen bir *dilenci* olarak değerlendirilmiştir.

Kalender, tasavvufi bakış açısıyla ile açıklanmıştır. Buna göre dünyaya bağıllık elbisesini sırtına almayıp, vücut abasından kıl kadar alakası kalmayıp istek renkliliğinin pasından temizlenmiş ve istek bendinden uzaklaşmış olan gönüllerin benzetileni kalenderdir. Örnek beyitte kalender; sevgiliden uzaklaşan, sultan olmaktan vazgeçen biri olarak tasavvur edilmiştir.

5.2. Doğadaki Varlıklarla İlgili Teşbihler

Murg, sevgilinin zülfünün bendine bağlanıp her seher sevgilinin güzellik gül bahçesine karşı ağlayan gönüllerin kendisine benzetilenidir. Örnek beyitte de benzer bir yaklaşımla gönül, sevgilinin zülfünün tuzağına düşmüş bir kuş olarak tasavvur edilmektedir.

Murgzâr, iki farklı özelliği ile gönlün benzetileni olarak verilmektedir: Şairler, gönlün sevgilinin güzellik baharının safasıyla kararsız ve meftun olması ve aşk sahrasındaki gam kuşlarının mavi olmalarından dolayı murgzâra benzetmişlerdir. Beyitte ise gönül-murgzâr ilişkisi farklı yönüyle işlenmiştir. Âşığın gönlü ağlayıp inlemeleriyle sevgilinin hayal kuşlarının olduğu bir kuş yatağı olarak tasavvur edilmektedir.

Kalenderhâne, aşk yolundaki gam misafirlerine konak yeri olmasından dolayı gönlün kendisine benzetilenidir. Beyitte de gönül, aşk yolundaki kalenderhâne olarak düşünülmektedir.

Bülbül, aşkın gül bahçesinde bir gül yanaklı güzelin derdiyle her seher ağlayan gönüllerin kendisine benzetilenidir. Beyte göre ise gönül, gam kafesindeki güzel nağmeli bir bülbüldür.

Gönül, muhabbet meydanında iyi at binen bir savaşıya benzemektedir. Ali Şir Nevayi'den alıntılanan beyitte gönül; âşığın ahını ok, dağlarını kalkan yapmış bir savaşı olarak tasavvur edilmiştir.

Gavvâs, hayal deryası ve vuslatın sultanlara layık iri inci tanesine talip olan gönüllerin kendisine benzetilenidir. Beyitte de benzer bir yaklaşımla aşk denizine dalıp visalin mücevherine talip olan gönüller gavvâs olarak tasavvur edilmektedir.

Sedef, sevgililerin aşkının okyanusunda incilerle dolu olan gönüllerin benzetilenidir. Örnek beyitte incinin vasfı daha açık olarak verilir: O, sevgilinin hayalinin benzetilenidir. Gönül, sevgilinin hayal incisini taşıyan bir sedeftir.

Deryâ, sevgilinin ağzının hayalinin sedefini içerdiği için gönlün benzetilenidir. Beyit, açıklamadaki deryâ-sevgilinin ağzı-gönül yaklaşımını olduğu gibi içermektedir.

Yazar, *güheri* benzetme unsurunu eleştirel bir yaklaşımla açıklamaktadır: Gönül *mücevheri*, gafillere göre bir benzetmedir. Ancak akıllı kimselere göre benzeri olmayan bir mücevherdir. Onun için istenen benzetme yönü ise açıktır. Ahmed Paşa'dan alıntılanan beyitte ise gönül, nazlı sevgilinin cefa taşıyla kırılan bir mücevher olarak tasavvur edilmiştir. Âşığın kırılan kalbi renk ilgisi kurularak la'l taşına benzetilir.

Gam külüngü ile baştan başa yaralı olan gönüller, sevgilinin la'l taşına benzeyen dudağına mekân olduğu için *maden ocağına* benzemektedir. Örnek beyitte de gönül sevgilinin dudağının hayalinin bulunduğu bir maden ocağı olarak tasavvur edilmektedir.

Sevgilinin yüzünün hayaliyle dolu gönüller, taze güllerle süslenmiş *gül bahçesine* benzemektedir. Beyte göre âşığın gönlü sevgilinin gamzesinin oklarıyla mutludur. Bu hâliyle bahar yağmurundan yüzü gülen bir gül bahçesine benzemektedir.

Sebbezâr, bir güzellik sahibinin hattının tazeliğinin hayaline sahip olduğu için gönlün benzetilenidir. Beyitte farklı bir yaklaşım benimsenmiştir. Âşığın gönlü, sevgilinin gözlerinin hayalini barındırdığı için iki ahunun olduğu bir sebbezâr olarak tasavvur edilmektedir.

Gam ile içi, ciğer kanıyla yüzü kararan gönül; muhabbet baharında mihnet dağında açılmış bir *lale bahçesine* benzemektedir. Beyitte ise âşığın ağyarların arasında kalmış kanlarla dolu gönlü, kara taşlar içinde bitmiş bir lale bahçesi olarak tasavvur edilmektedir.

Âşığın miskin -misk kokulu- gönlü, muhabbet dikenlerinde misk ile dolmuş, yüzü ciğer kanından dolayı renkli ve gözyaşı şebnemi ile tuzlu olan *güle* benzemektedir. Ali Şir Nevayî'ye ait bir gazelden alıntılanan örnek beyitte ise âşığın gönlü sevgilinin kirpik ordusunun arasında ateş gibi yüz parçadır; o, bu hâliyle sevgilinin hadsiz dikenlerinin olduğu ateşten bir güldür. Açıklama ve örnek beyitteki gül-gönlü ilişkisi farklılaşan imajlarla verilmektedir. Açıklamada aşk dikenlerinden dolayı misk kokulu olmuş ve ciğer kaniyle renklenmiş; beyitte ise sevgilinin kirpikleriyle parçalanmış ve renk bulmuş bir gönül-gül benzerliği konu edilmiştir.

Sonuç

Kemalpaşazâde, faklı dil ve alanlarda iki yüzden fazla eser kaleme almış 16. yüzyıl Osmanlı ilim ve edebiyatının önemli temsilcilerindendir. Kemalpaşazâde'nin Türkçe kaleme aldığı, kaynaklarda adına rastlanmayan, çalışmaya konu edilmeyen, *Teşbîhât* adlı risalesinin bir mecmuada bulunduğu tespit edilmiştir. Çalışmada öncelikle risalenin Kemalpaşazâde'ye aidiyeti sorgulanmıştır. Buna göre *Kemalpaşazâde Dîvânı*'ndaki şiirlerde olduğu gibi mahlasın/ismın verilmemesi eğiliminin risaledeki örnek manzum parçaların açıklamalarında da sürdürüldüğü görülmüştür. Ayrıca tarama-tanımlama yöntemine göre incelenen eserlerde herhangi bir şüpheli veriye ulaşılmamıştır. Anılan karinelerin *Teşbîhât*'ın Kemalpaşazâde'ye ait olduğu yargısını güçlendirdiği sonucuna varılmıştır.

Metindeki örnek beyitler; Ali Şir Nevayî, Ahmed Paşa ve müellifin şiirlerinden seçilmiştir. On bir örnek beyit, müellife ait *Dîvân*'ın tenkitli metninde bulunmamaktadır. Bu şiirlerin risale için kaleme alınmış olabileceği değerlendirilmektedir.

Teşbîhât risalesinde âşığın gönlüne dair benzetme unsurları, alt başlıklarda örnek beyitlerle açıklanmıştır. Gönlün benzetme unsurları doğadaki varlıklar ve kişilerden seçilmiştir. Benzetme unsurlarının tertibinde birbirleriyle ilişkisi dikkate alınmıştır. Her başlığın açıklamasında da sevgili ve âşığa ait farklı unsurlar benzetmelerle sunulmuştur. Böylece risaleden -eserin adıyla uyumlu olarak- benzetmelerin iç içe verildiği bir yöntem tercih edilmiştir. *Edebî tasvir*, teşbih unsurlarının sebeplerinin açıklamalarında soyut olan varlıkları görünür kılmak amacıyla sıklıkla başvurulan bir yöntemdir. Müellifin edebî tasvirlerde benimsediği soyut olanı somutlayarak açıklama/anlatma anlayışı, belâgat âlimlerinin görüşlerinde de bulunmaktadır. Eserin açıklama yönteminin geliştirilmesinde klasik belâgatin olanaklarından da yararlandığını göstermektedir.

Teşbîhât risalesi; konu, yöntem ve amaç bakımından Şerefüddîn Râmî'nin *Enîsü'l-Uşşâk*'ı ve onun etkisiyle klasik Türk edebiyatında Türkçe ve Farsça kaleme alınmış eserlerle benzerlik taşımaktadır. Ancak yalnızca âşığın gönlü ile ilgili benzetme unsurlarının açıklama ve örneklerini ihtiva etmesinden dolayı içerik bakımından bu eserlerle kaynaklık ilişkisi kurulamamaktadır.

İncelenen eser, kaynağı Fars edebiyatı olan bir türün Türkçedeki gelişim çizgisinde özgün bir konumda olduğundan önem taşımaktadır. Yapılan çalışmanın Kemâl Paşâzade, klasik Türk edebiyatı ve teşbih sanatı ile ilgili çalışmalara katkı sağlaması umulmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Sercan Kadaş
Author Details	¹ Millî Eğitim Bakanlığı, Van, Türkiye 0000-0003-2087-5800 sercankadas@yahoo.com

Kaynakça | References

- Alak, Musa. "Kemalpaşazâde'nin Şerhu Tağyiri'l-Miftâh Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili". Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2009. Ulusal Tez Merkezi (241253).
- Atsız, Nihal. "Kemal Paşa-oğlu'nun Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası*, no. 6 (1966): 71-112; no. 7 (1972): 83-135. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/10481> <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/10490>
- Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. çev. Coşkun Üçok. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Cemil Beg el-Azm. *Ukûdu'l-Cevher fî terâcimi men Lehüm Hamsûne Tasnîfen fe-mietü fe-Ekser*, el-Matbaatü'l-Ehliyye, 1326.
- Demirciler, Ahmet Zahid. "Belâgat Kitaplarında Teşbihin Tanımı". 9. *Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde, ed. Feryal Korkmaz. İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 2023.
- Demirciler, Ahmet Zahid. "Klasik Türk Şiirinde Teşbihin Basit Belirtili ve Birleşik Olarak Sınıflandırılması". *DTCF Dergisi* 62, No. 1 (2022): 469-494. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dtcfdergisi/issue/70281/1096855>
- Eliaçık, Muhittin. "Bayvera Devlet Kütüphanesi'nde Mahbuba Ait Benzetme Lafızlarını Açıklayan Bir Risale". *İlmî Araştırmalar*, no.25 (2008): 57-67. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73629>
- Enes, İlhan. "Necâtî Örnekleminde Şiir Mecmualarında Yer Alan Bilinmeyen Şiirlerin Aidiyetine Dair Yöntem Teklifi". *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 8, no.1 (2023): 191-226. <https://doi.org/10.32321/cutad.1263007>
- Erünsal, İsmail E.. "Mu'îdî'nin Miftâhü't-Teşbihî", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 7-8, no. 7-8 (1988): 215-272. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/112717>
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Belâgat Ekolleri ve Anadolu Belâgat Çalışmaları". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 8 (1988): 115-127. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/30923>
- Kaçar, Mücahit. "17. Yüzyıl Anadolu Sahası Türkçe Belâgat Çalışmalarında Yapısal Dönüşüm ve Telhîsu'l-Miftâh Etkisi". *17. Yüzyıl Işığında Osmanlı* içinde, ed. Hanife Koncu ve Nuri Seçgin, Dün Bugün Yarın (DBY), 2022.
- Mücahit Kaçar. *Hadîkatü'l-Fünûn, Türkçe Te'lif Edilmiş Bir Belâgat Kitabı*. Okur Akademî, 2012.
- Kadaş, Sercan. "Ahmed Paşa Dîvânı: Tenkitli Metin-Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük". Doktora tezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2022. Ulusal Tez Merkezi (769395).
- Karaörs, M. Metin. *Nevâdirü's-Şebâb*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.
- Kavak, Fadime. "Kur'an'da Edebî Tasvir". Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2008. Ulusal Tez Merkezi (231180).
- Kaya, Türkay. "Ali Şir Nevâyî Bedâyî'u'l-vasat İnceleme-Metin-Dizin". Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1988. Ulusal Tez Merkezi (10643).
- Kemalpaşazâde. (İstinsah Tarihi Rebî'ülevvel 1098?/Ocak-Şubat 1687?). *Teşbihât*. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler Koleksiyonu, 3289-IV: 67b-69b.
- Kılıç, Hulusi. "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5: 380-383. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Kut, Günay. *Ğarâ'ibü's-şîğar: İnceleme-Karşılaştırmalı Metin*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.
- Mecmua*. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler Koleksiyonu, 3289: 1a-93b.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî*. Yay. Haz. Nuri Akbayar. c. II, Kültür Bakanlığı; Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Özkan, Mazlum. "İznikli Kutbî'nin Heves-nâme'si Üzerine Bir İnceleme". Yüksek Lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2019. Ulusal Tez Merkezi (602150).
- Saraç, M. A. Yekta. "Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat". *Türk Edebiyatı Tarihi* içinde, ed. Talat Sait Halman ve Osman Horata, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007.
- Saraç, M. A. Yekta. *Kemalpaşazâde Dîvân ve Diğer Şiirler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.
- Saraç, M. A. Yekta. "Osmanlı Döneminde Belegat Çalışmaları". *Journal of Turkish Studies* 27, (2004): 330-334.
- Sarıkaya, Muammer. "Kemal Paşa-zâde'nin Yabancı Kelimelerin Arapçalaştırılması ve Dil Hataları Konusunda İzlediği Yöntem". Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2004. Ulusal Tez Merkezi (146610).
- Shareef, Mohammed Ali. "Su Kasidesi'nde Mürekkep Teşbihin Kullanımı". *Türkoloji Dergisi* 23, no. 1 (2019): 140-149. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkoloji/issue/44166/510439>
- Şafak, Yakup. "Surûrî'nin Bahru'l-Ma'ârif'i ve Enîsü'l-Uşşâk ile Mukayesesi". Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1991. Ulusal Tez Merkezi (367347).
- Şerafettin Rami. *Enisü'l-Uşşâk (Klasik Doğu Edebiyatlarında Sevgiliyle İlgili Mazmunlar)*. çev. Turgut Karabey, Numan Külekçi, Habib İdris. Ecdad Yayınları, 1994.
- Taşdelen, Hasan. "Kemal Paşazâde, Hayatı, Eserleri ve Belâgatla İlgili Görüşleri". Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 1995. Ulusal Tez Merkezi (42980).
- Temizel, Ali. "Ahmedî'nin Farsça Eserleri". Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2002. Ulusal Tez Merkezi (117555)
- Yetiş, Kâzım. "XVI. Yüzyıl Başında Yazılmış Bir Kavaid-i Şiiriyye Risalesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 29, (2000): 285-343. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/158047>

Ekler | Appendices

Ek-1

Metin

[67b] Teşbîhâtü'l-Mevlânâ Kemâl Paşa-zâde Kıddise Sırruhu

Ferhâd

Bir husrev-i hûbânun şîrîn lebi yâdına 'aşk bî-sûtûnında ğam tîşesin şalan muhabbet-pîşe vü miḥnet ü endîşe gönülleri bu şan'at üstâdları Ferhâd'a teşbîh iderler. Nite kim Mîr 'Alî Şîr Nevâyî beytinde vâkı' olmuştur. Beyt,

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]
'Aceb Ferhâd irür Şîrîn lebün yâdına gönüm kim³²
Aña peykânların mîtin ü 'ışkuñ kanı dâğ olmuş

Şâvur

Bir husrev-i hûbânun şüretin cân levhine taşvîr idüp âb-ı şîrînün şıfatın rûşen beyân ile takrîr itdüğü çün Şâvur'a daḥı beñzer dirler. Beyt,

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
La'l-i şîrînün şıfatın Husrev-i devrâna dil³³
Vaşf ider hoş vech ile gören şanur Şâvur'dur

Manşûr

Şem'-vâr baş ortaya koyup 'ışk sırrın fâş itdüğü çün zülf-i dil-dârda ber-dâr olan gönülleri Manşûr'a öykündürürler. Beyt,

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Evvel aşdılar şacı dârında dil Manşûr'ını³⁴
Nâr-ı ruḥsârına soñra yaqdılar nûr itdiler

Dîvâne

Bir perî-rüyuñ zülf ü 'anber-büyünuñ sevdâsı zencîrine giriftâr olup çârsû-yı 'ışk içinde rüsvâ-yı bâzâr olan dilleri dîvâneye benzedürler. Beyt,

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Kendüyi egledi dil zülf-i girih-gîri ile³⁵
Beñzer ol dîvâneye k'ol oynaya zencîri ile

Mecnûn

Huşûşîyle şol gönül ki bir Leylî-veşüñ gözleri âhûları birle baş koşa biri gibi âdemden kaçup dîvâne-vâr tağlara düşse Mecnûn'a teşbîh iderlerse kânûndan ḥâric degüldür. Nite kim dimişlerdür. Beyt,

³²Karaörs, *Nevâdirü's-şebâb*, 264. (G. 264/6)

Tenkitli neşre göre ilk dizedeki bir sözcük, risaleden farklıdır. yâdına T: şevkına N.

³³Saraç, *Kemâl Paşazâde Dîvân ve Diğer Şiirler*, 155. (G. 80/5)

³⁴Beyit, herhangi bir kaynakta tespit edilmemiştir.

³⁵Beyit, herhangi bir kaynakta tespit edilmemiştir.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Kaldı ğam kuşlarının içinde gönlüm güyyiâ³⁶ [68a]

'ışk şahrâsında Mecnûn başına uşdı vühûş

Pîr

Bir nev-cevânûn 'aşkı hânkâhında şeyh olup tarîk-i hevâda muhtedâ olan gönüllere gül-zâr-ı hüsni seyre çıkduķca nigâr-ı gül-'izâruñ zülf-i girih-gîri 'aşâsına ittikâ itdügi sebebeden pîr dirler. Nite kim dimişlerdür. Beyt,

[mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün]

Zülfüñ hevâsı ile varur kûyuña göñül³⁷

Pîr itdi hicrûñ anı ki yürür 'aşâyile

Sultân

Muhabbet külâhın urinup miñnet taht-gâhına geçüp iklîm-i hayâle ğam sipâhını çeküp pâdişâh olan gönüllere sultân dirler. Nite kim dimişlerdür. Beyt,

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Dil berî oldı ta'alluķdan yolında dilberüñ³⁸

'ışkdur bu nice sultânı kalender eyledi

Gedâ

Zülf-i misk-âsâ hayâlin elinde 'aşâ idinüp kûy-ı yâre der-yüze-i vişâl itdügi çün 'ışk taht-gâhında bî-minnet-i sipâh-ı pâdişâh olan gönüllere gedâ dirler. Nite kim dimişlerdür. Beyt,

[mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün]

İster ki hâk-i pâyine yüz süre sen şehüñ³⁹

Müşkil budur ki hâlini bilmez gedâ göñül

Ķalender

Ta'alluķ libâsını arķasına almayup ten palâsına kıl ķadar 'alâķası ķalmayup reng-i heves-i jenginden pāk ü bend-i hevâ kaydından mücerred olan gönülleri ķalendere teşbîh iderler. Nite kim dimişlerdür. Beyt,

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Dil berî oldı ta'alluķdan yolında dilberüñ⁴⁰

'ışkdur bu nice sultânı kalender eyledi

Murğ

Zülf-i dil-dâruñ bendine giriftâr olup her seher gül-zâr-ı hüsne ķarşu zâr olan gönülleri dâma düşmiş murğa teşbîh iderler. Nite kim dimişlerdür. Beyt,

³⁶Saraç, *Kemâl Paşazâde Dîvân ve Diğēr Şiirler*, 207. (G. 175/2)³⁷Saraç, *Kemâl Paşazâde Dîvân ve Diğēr Şiirler*, 323. (G. 377/5)³⁸Saraç, *Kemâl Paşazâde Dîvân ve Diğēr Şiirler*, 369. (G. 461/2)³⁹Saraç, *Kemâl Paşazâde Dîvân ve Diğēr Şiirler*, 255. (G. 257/2)⁴⁰Saraç, *Kemâl Paşazâde Dîvân ve Diğēr Şiirler*, 369. (G. 461/2)

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Göñül murğına zülfinüñ gibi hergiz duzağ olmaz⁴¹ **[68b]**

Temâşâ-gâh-ı 'uşşâka cemâlün gibi bâğ olmaz

Murğ-zâr

Bahâr-ı hüsnüñ şafâsıyla âşifte vü bî-çarâr olan göñülleri murğ-zâra teşbîh itdükleri çün 'aşk şahrâsında ğam kuşlarına ma'vî olduğu i'tibârla murğ-zâra dağı beñzedürler. Nite kim dimişlerdür. Beyt,

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Dil ki olmışdur hayâlün kuşlarına murğ-zâr⁴²

Nâle kıldukça şanasın kim öter biñ murğ zâr

Ķalender-Ķâne

Şâh-ı râh-ı 'aşk üzerinde ğam musâfirlerine menzil-gâh olduğu i'tibârla gâh olur ki dile Ķalender-Ķâne dağı dirlir. Beyt,

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Reh-güzâr-ı 'ışkda dil bir Ķalender-Ķânedür⁴³

Gözledür gözlerüm âb-ı zülâline tolu

Bülbül

'Aşk gül-zârında bir nigâr-ı gül-'izâruñ derdiyle her seher zâr olan göñülleri Ķuşuşıyle bülbüle dağı beñzedürler nite kim dimişdür. Beyt,

[mef'ülü mef'ailü mef'ailü fe'ülün]

Şaklardı göñül bülbülini ğam Ķafesinde⁴⁴

Bilseydi anuñ böyle Ķoş elĶân olacağın

Mübâriz

MuĶabbet meydânınuñ merdâneleri miĶnet-kâr-ı zârında göñli ĶâbüĶ-süvâran mübârize beñzedürler. Nite kim Mîr 'Alî Şîr eydür. Beyt,

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Bir mübârizdür göñül kim ğam sipâhı Ķalbide⁴⁵

Âhı nâvek tâze dâğıdur kızıl ĶalĶan aña

Ķavvâş

Deryâ-yı bâr-ı Ķayâle tâlup dürr-i şâh-vâr-ı vişâle tâlîb olan göñülleri Ķavvâşa beñzedürler. Nite kim şâ'ir dimişdür. Beyt,

⁴¹Beyit, herhangi bir kaynakta tespit edilmemiştir.

⁴²Beyit, herhangi bir kaynakta tespit edilmemiştir.

⁴³Beyit, herhangi bir kaynakta tespit edilmemiştir.

⁴⁴Beyit, herhangi bir kaynakta tespit edilmemiştir.

⁴⁵Kut, *Ķarâ'ibü's-şîgar: İnceleme-Karşılaştırmalı Metin*, 34. (G.10/3)

Tenkitli neşre göre ilk dizedeki bir sözcüğün rivayeti risaleden farklıdır: dil-âver T: mübâriz G.

[mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]
Göñül ğavvâş-ı baħr-ı 'aşka ıtalup⁴⁶
Vişâlün gevherine oldu t̃alib

Şadef

Cânânelerün 'aşkı 'ummânında şefk u şafağda dürrler-ile pür olan göñüllere şadef daħı dirler. Nite kim şâ'ir dimişdür. Beyt,

[mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]
Ĥadeng-i ğamzeñe cânım hedefdür⁴⁷
Ĥayâlün dürrine göñlüm şadefdür

Deryâ

Dehân-ı yârün ĥayâli şadefine ki pür-lu'lu'-yı şâh-varður maħall olduğı i'tibârla [69a] deryâ daħı diseler vechi vardur. Nite kim şu'arâ dimişlerdür. Beyt,

[mefâ'ilün fâ'ilâtün fe'ülün]
Şadefdür deñizde güherle tolu⁴⁸
Göñülde ĥayâl-i dehân-ı nigâr

Güher

Cevher-i dil gerçi ğâfiller yañında şebah ĥisâbındadır lîkin şebah yokdur ki 'âķiller miyânında gevher-i nâ-yâbdur bu yüzden aña gevher ıtlâķ isterler vech-i şebah zâhirdür. Nite kim Aħmed Paşa dimişdür. Beyt,

[mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün]
Urduñ cefâ ıtaşıyla şıduñ göñlin Aħmed'ün⁴⁹
Cevher şıduñ 'ivâz gerek iy şîve-kâr la'l

Kân

Ĝam tîşesiyle pür-rîş olan dillere la'l-i leb-i yârün ĥayâline mekân olduğı i'tibârla kân daħı diseler vechi vardur. Nite kim dimişlerdür. Beyt,

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Tıfl-ı dil bilmez leb-i yârün ĥayâli ĥadrin⁵⁰
Kân içinden çıkmayınca la'l bulımaz i'tibâr

Gülşen

Cemâl-i yâr ĥayâliyle dolmış dilleri tâze güllerle zeyn olmuş gülşen ü gül-zâra beñzeteler vechi vardur. Nite kim şâ'ir dimişdür. Beyt,

⁴⁶Beyit, herhangi bir kaynakta tespit edilmemiştir.

⁴⁷Beyit, herhangi bir kaynakta tespit edilmemiştir.

⁴⁸Beyit, herhangi bir kaynakta tespit edilmemiştir.

⁴⁹Kadaş, "Ahmed Paşa Dîvânı: Tenkitli Metin-Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük", 217. (K.8/17)

Ahmed Paşa'nın Fatih Sultan Mehmed'e sunduğı "la'l kasidesi"nden alıntılanan beytin ilk dizesinde risaleden farklı olarak şairin mahlası bulunmamaktadır. göñlin Ahmedün T: çünkim göñlümi APD.

⁵⁰Saraç, *Kemâl Paşazâde Dîvân ve Diğēr Şiirler*, 199. (G. 159/4)

Tıfl-ı dil bilmez leb-i yârün ĥayâli ĥadrin T: Bilmez eldeyken göñül la'lün ĥayâli ĥadrini D // Kân içinden çıkmayınca la'l bulımaz i'tibâr T: Çıkmayınca kân içinden la'l bulımaz i'tibâr D.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
 Yağsa yağmur gibi ğamzen oğları dil şād olur⁵¹
 Gülşenüñ yüzi güler yağduķca bārān-ı bahār

Sebze-zār

Bir şāhib-cemālūñ haṭṭ-ı sebzi hayāline vaṭān olduğı i'tibārla sebze-zāra daḥı beñzeteler vechi vardur.
 Nite kim dimişlerdür. Beyt,

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
 Gözleri fikrini göñlümde bulanlar dilberüñ⁵²
 Didiler şol sebze-zār içre iki āhū gezer

Lāle-zār

Şol göñül kim ğam deḥāniyla içi qarara vü ciger kanıyla yüzi qarara anı muḥabbet nev-bahārında miḥnet
 kūhsārında açılmış lāle-zāra daḥı beñzedürler. Nite kim şā'ir dimişdür. Beyt,

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün] **[69b]**
 Dir gören ağyārlar içre dil-i pür-ḥūnumı⁵³
 Bu kara taşlar içinde nice bitmiş lāle-zār

Gül

Muḥabbet dikenlerinde miskin dutmuş dil-i miskīn kim yüzi ciger kanıyla rengīn ü şeb-nem-i eşk ile
 nemekīndür güle beñzer dirler. Nite kim Mīr 'Alī Şīr dimişdür. Beyt,

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
 Şu'le līk yüz pāre göñlüm hayl-i müjgānuñ ara⁵⁴
 Āteşīn güldür ki eṭrāfında ḥadsiz ḥār-ı yār

⁵¹Saraç, *Kemāl Paşazâde Dīvân ve Diğēr Şiirler*, 199. (G. 159/2)

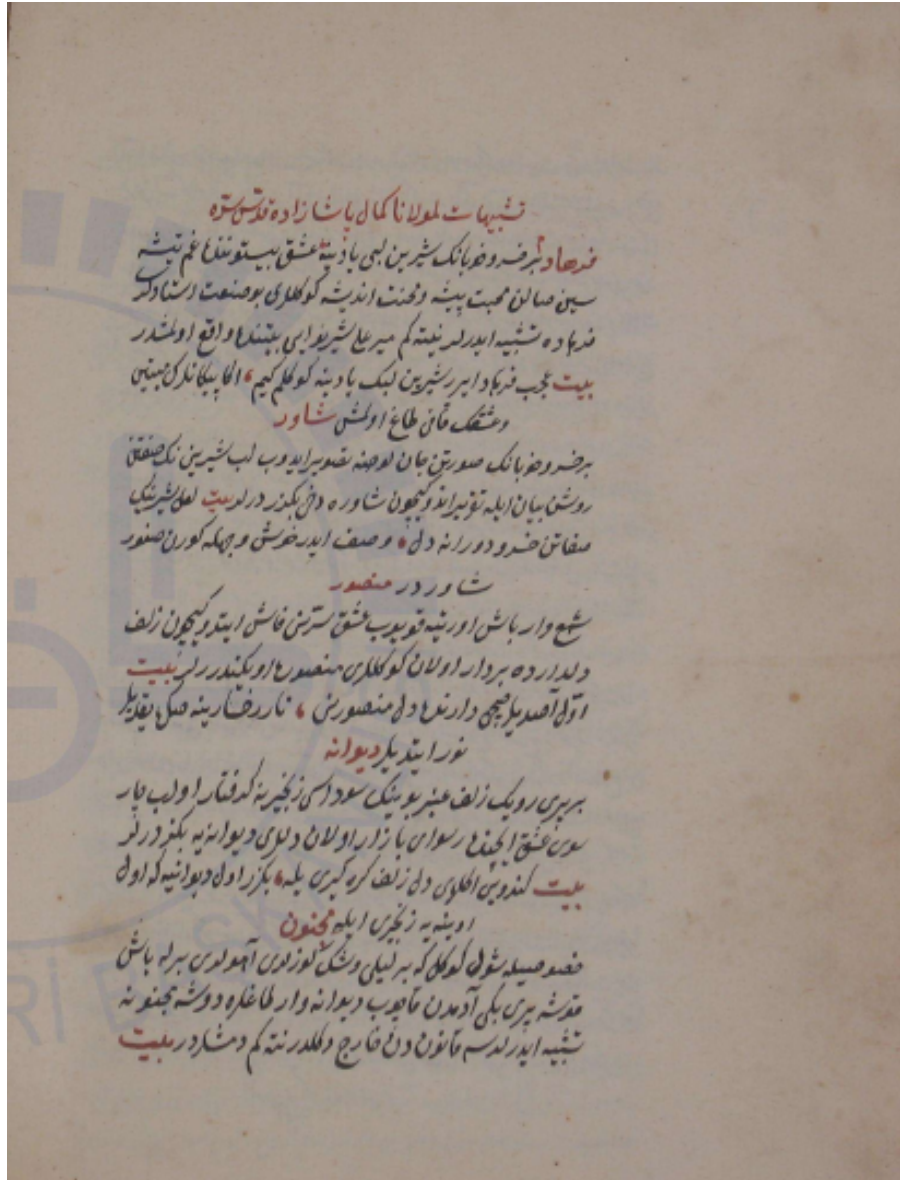
Yağsa yağmur gibi ğamzen oğları dil şād olur T: Tīr-i ğamzeñ yağsa yağmur bigi göñlüm şād olur D // Gülşenüñ yüzi güler yağduķca bārān-ı bahār T: Yīr yüzi ḥurrem olur yağduķca bārān-ı bahar D.

⁵²Beyit, herhangi bir kaynakta tespit edilmemiştir.

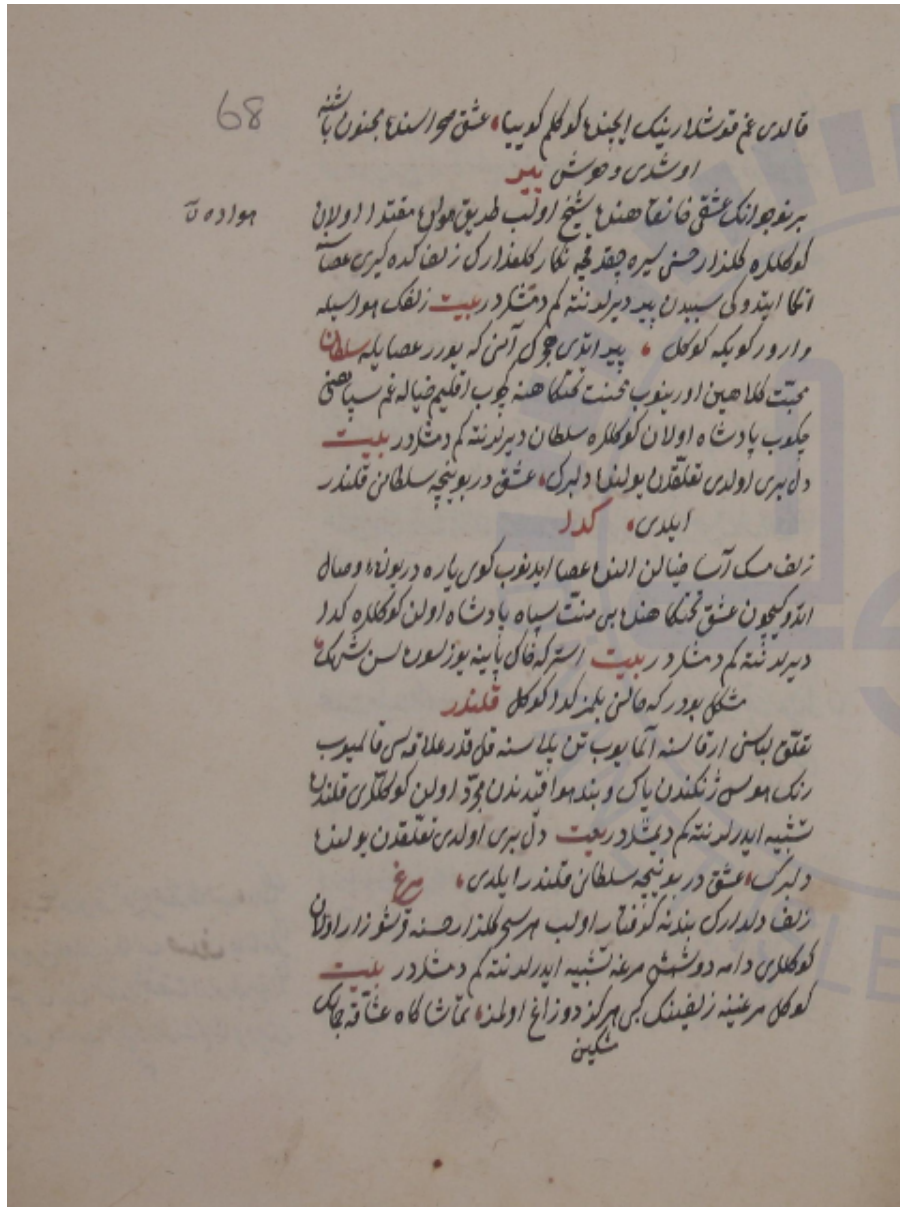
⁵³Beyit, herhangi bir kaynakta tespit edilmemiştir.

⁵⁴Kaya, "Ali Şīr Nevâyî Bedâ'î'u'l-vasat İnceleme-Metin-Dizin", 152. (G.183/6)

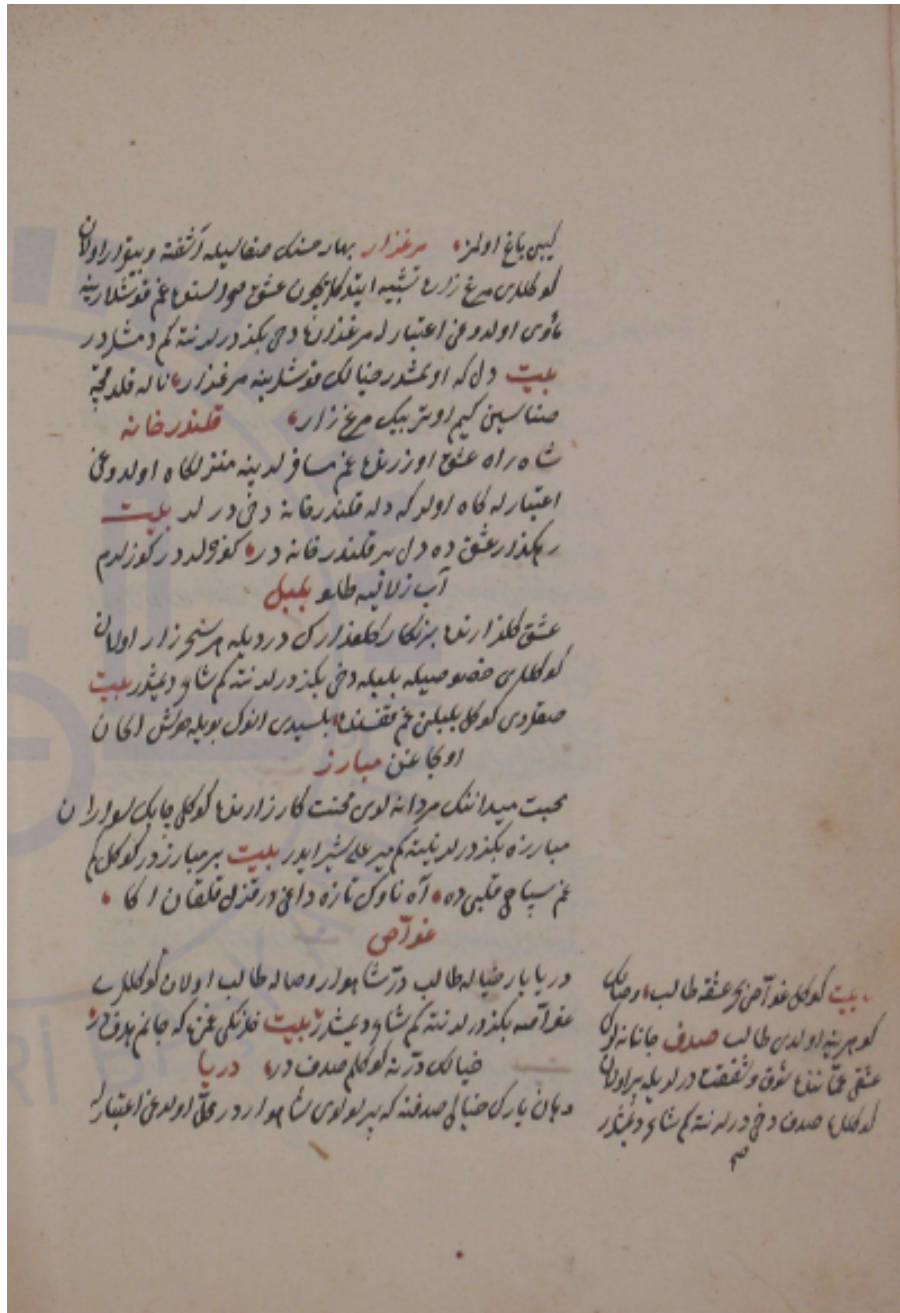
Teşbîhât Risalesinin Tıpkıbasımı

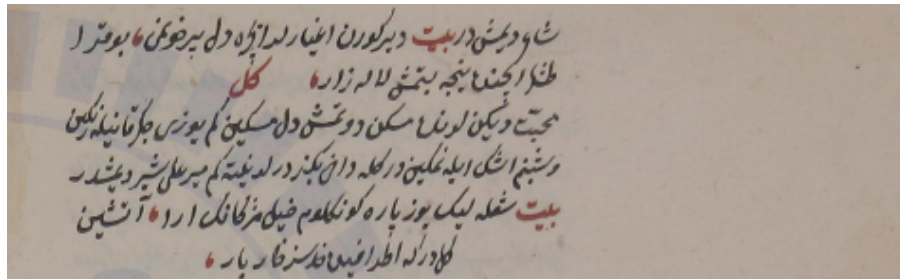
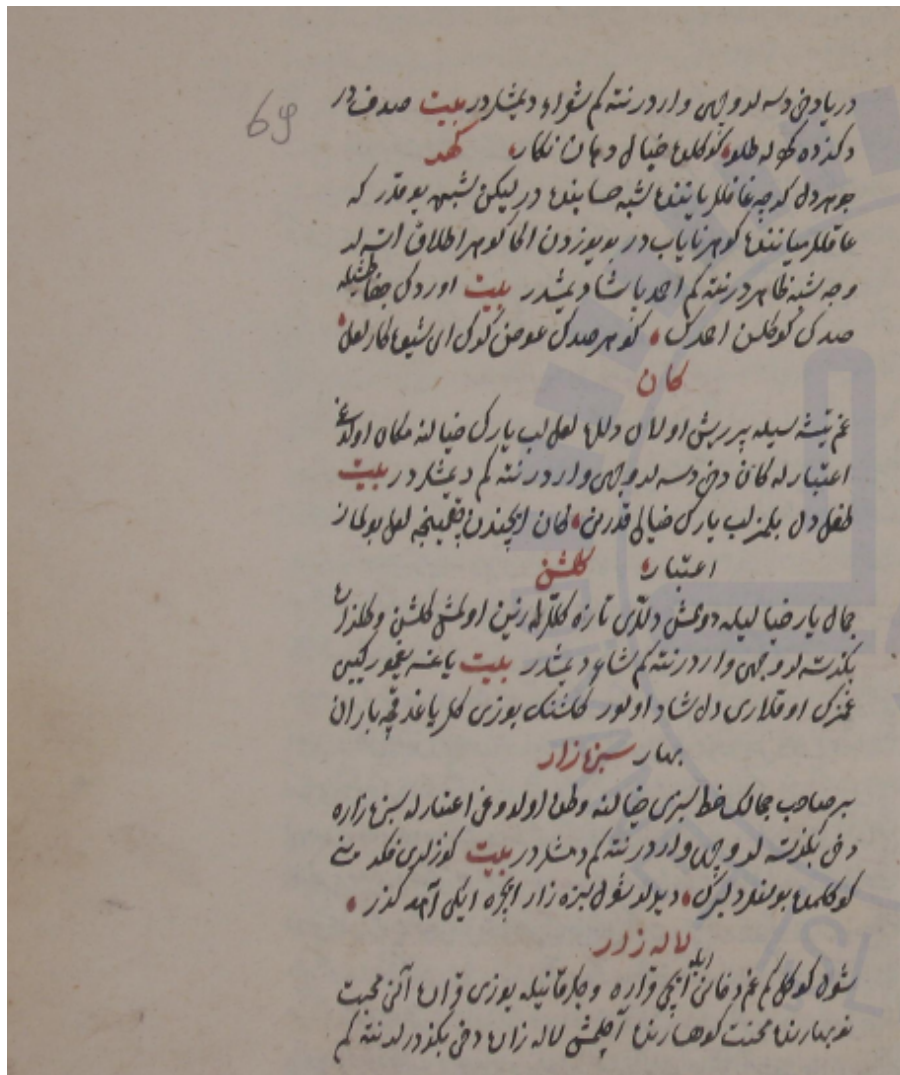
(Kemalpaşazâde, *Teşbîhât*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3289-IV, 67b)

(Kemalpaşazâde, *Teşbîhât*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3289-IV, 68a)

(Kemalpaşazâde, Teşbîhât, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3289-IV, 68b)

(Kemalpaşazâde, *Teşbîhât*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3289-IV, 69a-69b)